

સત્સંગ પ્રદીપ

SATSANG PRADEEP

દર મહીનાની ૨૨મી તારીખે નડીઆદથી પ્રકાશિત થતું
શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળનું માસિક મુખપત્ર
Published from Nadiad on 22nd of every Month
Monthly Publication of Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal

વર્ષ : ૫
Year : 5

● ૨૨-ઓક્ટોબર-૨૦૨૦
● 22-OCTOBER-2020

● અંક : ૬
● Issue : 6

આજીવન લવાજમ		સત્સંગ પ્રદીપ		
દેશમાં	રૂા. ૨૫૦-૦૦	વર્ષ : ૫	અનુક્રમણિકા	અંક : ૬
છૂટક નકલ	રૂા. ૫-૦૦	ક્રમ	લેખ તથા લેખક	પૃષ્ઠ
: કાર્યાલયનું સરનામું : ઈન્દુકુમાર લક્ષ્મીપ્રસાદ પંડ્યા, 'ગુરૂકૃપા', ઝઘડીયા પોળ, નાગરવાડા, નડિયાદ-૩૮૭૦૦૧.		૧.	આજનો સુવિચાર	૩
		૨.	પાપનું કારણ-પ્રારબ્ધ, પ્રકૃતિ, વાસના કે વિષયાસક્તિ ? - ઈશ્વરલાલ લાભશંકર પંડ્યા	૪
		૩.	ધર્મ: સર્વાર્થદોઽસ્તિહિ । - રમેશચન્દ્ર લા. પંડ્યા	૯
		૪.	સાચી શાંતિ ક્યારે મળે ? - ઉમેદભાઈ પટેલ	૧૧
		૫.	ભગવાન અને ભગવાનના ભક્તનો પક્ષ - મનુભાઈ જે શાહ	૧૬

અગત્યની નોંધ : સર્વે સભ્યો અને “સત્સંગ પ્રદીપ”ના ગ્રાહકોને જણાવવાનું કે વેબસાઈટ ‘www.satsangsalila.com’ ઉપર માસિક ‘સત્સંગ પ્રદીપ’ દર મહિને અપલોડ થશે. -તંત્રી.

જાહેર વિનંતી

“સત્સંગ પ્રદીપ” માં આજીવન લવાજમ, ભેટ,
“શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળ”
ના નામે ડ્રાફ્ટ/ચેક તથા સરનામાં ફેરફાર અંગે નીચેના સરનામે મોકલવા વિનંતી.
પંકજભાઈ ડી. ભટ્ટ
૩૦૪, સીલ્વર સ્ક્વેર એપાર્ટમેન્ટ, ૬૪, શ્રીનગર સોસાયટી,
દ્વિનેશમીલ રોડ, વડોદરા-૩૯૦૦૨૦.

“સત્સંગ પ્રદીપ”માં લેખ મોકલવા માટે “તંત્રી”ના સરનામે મોકલવા વિનંતી.

શ્રી સ્વામિનારાયણો વિજયતેતરામ્ ! સેવામુક્તિશ્ચગમ્યતામ્ !

સત્સંગ પ્રદીપ

(ટ્રસ્ટ રજિ. નં. ખેડા એ/૨૧૯૭)

આદ્ય પ્રણેતા : પ. પૂ. મોટાભાઈશ્રી ઇશ્વરલાલ લા. પંડ્યા

માનદ્ તંત્રી : ઇન્દુકુમાર લક્ષ્મીપ્રસાદ પંડ્યા

સં. ૨૦૭૬ આસો ● કાર્યાલય : ઇન્દુકુમાર લક્ષ્મીપ્રસાદ પંડ્યા, 'ગુરુપા', ઝઘડીયા પોળ, નાગરવાડ, નડિયાદ-૩૮૭૦૦૧ ● ઓક્ટોબર - ૨૦૨૦ ● અંક : ૬

આજનો સુવિચાર

“.....જગતનો પ્રવાહ એવો છે કે પરમાત્માના આશ્રયમાંથી આપણને બહાર ખેંચી જાય છે અને દુઃખી કરે છે. એક કાયમનું સત્ય છે કે, જે પ્રભુ પર વિશ્વાસ રાખે છે તે કદી નિરાશ થતો નથી અને કદી નિષ્ફળ જતો નથી. માટે પરમ કૃપાળુ મહાપ્રભુ શ્રી સ્વામિનારાયણ ભગવાન વિશે નિષ્ઠા રાખી એમની આજ્ઞા પાળતા રહેશો. એ દયાળુ પ્રભુ તમોને સુખી રાખશે.....”

(‘અમૃતવર્ષા-૨’માંથી)

પાપનું કારણ-પ્રારબ્ધ, પ્રકૃતિ, વાસના કે વિષયાસક્તિ ?

ઈશ્વરલાલ લાભશંકર પંડ્યા

નોંધ : આ લેખ અ. નિ. ઈશ્વરલાલ લા. પંડ્યાના લેખ સંગ્રહ "નિમિત્ત માત્ર"માંથી લેવામાં આવ્યો છે.

જરી અંતર્મુખ બનીને વિચાર કરવામાં આવે તો તરત જ પ્રતીતિ થાય તેમ છે કે, માણસ આજે, શુભ સંકલ્પો કરતાં ભૂંડા ઘાટ, પ્રમાણમાં વધારે કરતો હોય છે; ધર્મ અને સ્વધર્મના પાલન કરતાં અધર્મ અને પરધર્મનું આચરણ પ્રમાણમાં વધારે કરતો હોય છે; પુણ્યકર્મ કરતાં પાપકર્મ પ્રમાણમાં વધારે કરતો હોય છે. જરી વધુ ઊંડા ઊતરીને વિચાર કરીએ તો તરત જ ખાતરી થાય તેમ છે કે, પોતાની ઇચ્છા ન હોય છતાં જાણે કોઈ બળાત્કારે યોજતું હોય તેમ માણસ પાપ કરતો હોય છે. એનું શું કારણ ? આ પ્રશ્ન આદિકાળથી માણસને મૂંઝવી રહ્યો છે. હજારો વર્ષ પહેલાં દ્વાપર અને કળિયુગના સંધિકાળમાં કુરુક્ષેત્રની યુદ્ધભૂમિ ઉપર અર્જુને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને આ પ્રશ્નપૂછ્યો હતો :

‘અથ કેન પ્રયુક્તોઽયં પાપં ચરતિ પુરુષઃ ।

અનિચ્છન્નપિ વાર્ણેય બલાદિવ નિયોજિતઃ ॥

(ગી. ૩/૩૬)

-પોતાની ઇચ્છા ન હોય છતાં જાણે કોઈ બળાત્કારે કરાવતું હોય તેમ માણસ, કોનો પ્રેર્યો પાપ કરે છે ?’ ત્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે આ પ્રશ્નનો જે ઉકેલ દાખવ્યો હતો તે માણસ કાં તો બરાબર સમજ્યો ન હોય, કાં અવળો સમજ્યો હોય યા ભૂલી ગયો હોય, ગમે તેમ હોય પણ માણસને આ પ્રશ્ન આજે ખૂબ મૂંઝવી રહ્યો છે. સત્શાસ્ત્રો, ઇતિહાસ, પુરાણો અને સત્પુરુષો એકમતે કહે છે કે, જ્યાં સુધી માણસના મનમાં ભૂંડા ઘાટ પ્રબળ પ્રવર્તતા હોય છે અને જ્યાં સુધી અધર્માચરણ અને પાપકર્મ કરવાની વૃત્તિ પ્રબળ

વર્તતી હોય છે ત્યાં સુધી જીવનમાં એને સુખ, શાંતિ અને શ્રેય કદી મળતાં નથી. આ શબ્દો સાંભળીને વળી એની મૂંઝવણ ઓર વધે છે. વિવેકી જનોએ તેથી શાંત અને સ્વસ્થ ચિત્તે આ પ્રશ્નનો ઉકેલ શોધી-સમજીને જીવનમાં આતરવાની જરૂર છે.

કેટલાક કહે છે કે, માણસ પ્રારબ્ધવશ વર્તીને પાપ કરે છે; કેટલાક કહે છે કે, માણસ પ્રકૃતિને આધીન બનીને પાપ કરે છે. પ્રારબ્ધ એટલે જે થવાનું છે યા ભોગવવાનું છે તે ભવિતવ્યતા અને પ્રકૃતિ એટલે સ્વભાવ. આ બન્ને પ્રકારની માન્યતા ધરાવનારાઓની સંખ્યા આજે જગતમાં ઘણી વધારે છે અને તેમાં પ્રતિદિન વધારો થતો જ જાય છે. કેટલાક કહે છે કે, પાપનું કારણ વાસના અને વિષયાસક્તિ છે. દરેક જણ પોતાની માન્યતાના સમર્થન અને પાપકર્મના બચાવ માટે શાસ્ત્રોનાં વચનો અને પૂર્વે થઈ ગયેલા અથવા વર્તમાન મહાપુરુષોના જીવનના કેટલાક પ્રસંગો ટાંકે છે. એ કહે છે કે, નળ પુણ્યશ્લોક રાજા હતા, યુધિષ્ઠિર ધર્મમૂર્તિ કહેવાતા હતા; બન્ને જ્ઞાની હતા, ધૂત રમવું એ અધર્મ અને પાપ છે એવું બન્ને જાણતા હતા છતાં પ્રારબ્ધને વશ વર્તીને બન્ને ધૂત રમ્યા અને પરિણામે મહાકષ્ટ પામ્યા. ધર્મનિષ્ઠ અને સંસ્કારી માબાપના બે પુત્રોમાંથી એક સદાચારી અને બીજો દુરાચારી નીવડે છે, ત્યારે એનું કારણ કાં પ્રારબ્ધ કાં પ્રકૃતિને જ ગણાવામાં આવે છે. સમાજમાં પ્રતિષ્ઠિત ગણાતી વ્યક્તિ જયારે આબરૂના કાંકરા થાય એવું કૃત્ય કરે છે ત્યારે એ માટે પ્રારબ્ધ યા પ્રકૃતિને જ જવાબદાર ગણાવાય છે.

સ્ત્રી, દ્રવ્ય, રસાસ્વાદ અને માનપાનમાં રાયતા માણસો જ્યારે પોતાના પાપકર્મને ધર્મ, જ્ઞાન, યોગ અને ભક્તિના વાઘા સજાવે છે અને બચાવમાં શાસ્ત્રોનાં વચનો ટાંકે છે ત્યારે તો માણસની નિર્લજ્જતા, સ્વાર્થપદુતા, વિષયપિપાસા અને દંભલીલાની હદ આવી જાય છે : આ હકીકત સ્પષ્ટ કરતી એક સત્યઘટના થોડાં વર્ષો પહેલાં ‘કલ્યાણ’ નામના હિંદી ધાર્મિક માસિકમાં પ્રગટ થઈ હતી. આત્માનંદજી નામના એક વિદ્વાન સાધુ હરદ્વારમાં રહેતા હતા. એમની સેવામાં ત્રણ શિષ્યો-એક યુવતી અને બે પુરુષો સાથે રહેતા હતા. સ્વામી એક સારા કથાકાર ઉપરાંત ઉચ્ચ કોટિના સંગીત સંકીર્તનકાર પણ હતા. એ જ્યારે હરિસંકીર્તન કરતા ત્યારે એમના શિષ્યો જુદાં જુદાં વાજિંત્રો વગાડીને એમને સુંદર સાથ આપતા હતા. યુવતી માત્ર મંજીરા જ વગાડતી પણ મંજીરા વગાડવાની એની શૈલી શાસ્ત્રીય, કર્ણપ્રિય અને ચિત્તાકર્ષક હતી. રોજ પ્રવચન પહેલાં અને પછી એ જ્યારે મંજીરા વગાડીને શ્રીહરિનાં અનેક નામોની ધૂન કરાવતી ત્યારે શ્રોતાજનો ભક્તિભાવથી આનંદવિભોર બની જતા હતા. જ્ઞાનવાર્તા સમજાવવાની સ્વામીજીની શૈલી સરળ, મધુર, લોકભોજ્ય અને બુદ્ધિને સંતોષે એવી મનોહર હતી. સ્વામીજી પાસે પહેલાં તો એક જ પુરુષ શિષ્ય હતો. યુવતી અને બીજો પુરુષ શિષ્ય બન્ને ભાઈબહેન હતાં; સ્વામીજીની કથા સાંભળતાં સાંભળતાં બન્ને એમનાં પ્રિય શિષ્ય થઈ ગયાં હતાં.

પ્રવચન વખતે સૂકા અને લીલા મેવાનો તથા રોકડ રકમનો તો વરસાદ વરસતો હતો. સૂકા અને લીલા મેવાનો પ્રસાદ સભામાં છૂટથી વહેંચાતો હતો. જુદાં જુદાં સ્થળોએ મૂકેલા ગલ્લા અને પેટીએમાં ભેગી થતી રોકડ રકમ, પ્રવચન પૂરું થયા પછી તરત જ સ્વામીજીએ, એ કામ માટે ખાસ રોકેલા માણસો ભેગી કરી લેતા અને સ્વામીજીની આજ્ઞાથી યુવતી શિષ્યને આપી દેતા; એનો કોઈ હિસાબ માગતું ન હતું. જગતમાં કેટલાક ધર્માચાર્યો, સાધુસંતો, કથાકારો વગેરે એક યા બીજી રીતે અને નામે દ્રવ્ય ભેગું

કરતા હોય છે. આ એક ભારે દૂષણ છે, એવું સૌ કોઈ જાણે છે છતાં, લોકો થોડી વાતો કરીને પણ એ દૂષણ સહન કરી લે છે. પણ ચારિત્રની શિથિલતાનો દોષ જુદા પ્રકારનો છે; એ દોષ અસહ્ય બની જાય છે. સ્વામીજી અને શિષ્યા યુવતી વચ્ચેનો સંબંધ ગુરુ-શિષ્યા જેવો પવિત્ર નથી એવી શંકા ઘણા વખતથી કેટલાક શ્રોતાજનોના મનમાં ઘર કરી બેઠી હતી. પ્રવચન પહેલાં અને પછી સભામંડપમાં લોકો આ વાત છૂટથી માંહોમાંહે કરતા પણ એ અંગે સ્વામીજીને કહેવાની કે પૂછવાની કોઈ હિંમત કરતું ન હતું.

એક સાંજે, પ્રવચન પૂરું થયા પછી બે શ્રોતાજનો સ્વામીજીના આવાસમાં ગયા. એક પાટ ઉપર ગાદીતકિયા ઉપર એક મોટા વ્યાઘ્રચર્મ ઉપર સ્વામીજી બેઠા હતા. બદામ, કેસર, ઇલાયચી અને સાકર નાખીને યુવતી સ્વામીજી માટે દૂધ ગરમ કરતી હતી; બાજુમાં એક થાળીમાં સૂકો અને લીલો મેવો સાફ કરીને મૂકેલો હતો. બન્ને પુરુષો પ્રતિષ્ઠિત શ્રોતાજનો હતા; સમજુ અને આગેવાનો હતા. સ્વામીજીએ તેમને આવકારી આસન આપ્યું. થોડી શિષ્ટાચારભરી વાતો કર્યા પછી એક જણે સ્વામી અને યુવતી વચ્ચેના સંબંધની વાત છેડી. સ્વામીજીને એ ગમ્યું નહિ; પણ અરુચિના ભાવો મુખ ઉપર દાખવ્યા વિના એમણે ગંભીર વદને કહ્યું : ‘સાધુઓના આંતરિક જીવનમાં ઊતરવું હિતાવહ નથી; શાસ્ત્રો એ માટે સ્પષ્ટ મના ફરમાવે છે. એ વાત છોડીને જ્ઞાનોપદેશ અંગે તમારે જે કંઈ જાણવું હોય તે ખુશીથી પૂછો.’ પણ બન્ને શ્રોતાજનો કંઈક નિર્ણય કરીને જ આવ્યા હતા. સ્વામી અને યુવતી વચ્ચેના સંબંધો પવિત્ર નથી, એવું દાખવતા બેત્રણ પ્રસંગો એમણે કહ્યા. એ સાંભળીને ચકોર સ્વામી અસ્વસ્થ થઈ ગયા; પણ તરત જ સ્વસ્થતા ધારણ કરીને એમણે કહ્યું : ‘જુએ, ભાઈ ! તમે જ્યારે અમારા સંબંધોમાં આટલા બધા ઊંડા ઊતર્યા છો ત્યારે મારે તમને કેટલીક વાતો સ્પષ્ટ કહેવી જોઈએ. સૌથી પહેલી વાત એ છે કે તમે માનો છો તેમ અમારા સંબંધોમાં શાસ્ત્રવિરુદ્ધ કે ધર્મવિરુદ્ધ કહેવાય

એવું કંઈ જ નથી; અમારો સંબંધ સશાસ્ત્ર અને ધર્મ જ છે. બીજી વાત એ કે, લોકમાં જેને પ્રારબ્ધયોગ, પૂર્વનો ઋણાનુબંધ, લહેણાદેણી, યોગાનુયોગ, ભવિતવ્યતા વગેરે નામે ઓળખાવવામાં આવે છે, એ પ્રકારનો અમારો સંબંધ છે. લાંબી વિચારણા અંતે અમને બન્નેને ખાતરી થઈ છે કે, અમે બન્ને ગત જન્મમાં પતિપત્ની હતાં; પ્રારબ્ધવશાત્ જેવી રીતે ત્યારે અમે છૂટાં પડ્યાં હતાં તેવી જ રીતે, આજે પ્રારબ્ધવશાત્ અમે ફરી ભેગાં થયાં છીએ. ત્રીજી વાત એ કે, શાસ્ત્રો ભારપૂર્વક કહે છે કે, માણસ જ્ઞાની, યોગી કે ભક્ત હોય તોપણ એણે પ્રારબ્ધ અવશ્યમેવ ભોગવવું જ પડે છે; ઇશ્વર પણ એમાં ફેરફાર કરતા નથી. સ્થૂળ દષ્ટિએ અમારો સંબંધ ગુરુ-શિષ્યાનો કહેવાય છે, પણ પ્રાપબ્ધની દષ્ટિએ એ સંબંધ પતિપત્નીનો છે; અમારી ઇચ્છા હોય કે ન હોય પણ પ્રારબ્ધનો એ સંબંધ અમારે ભોગવવો જ રહ્યો. ચોથી વાત એ કે, જગતના અને દેહવ્યવહારના બધા જ સંબંધો કથનમાત્ર અને મિથ્યા છે, એટલે અમારો આ સંબંધ પણ એવો જ કહેવાય. પાંચમી વાત એ કે, હું દેહદિગ્દિયોથી તદ્દન વિલક્ષણ આત્મા છું; હું જ્ઞાની છું; હું બ્રહ્મ છું; હું કોઈ ક્રિયા કરતો નથી કે તેનું ફળ ભોગવતો નથી; ક્રિયા કરવી અને ફળ ભોગવવું એ તો દિગ્દિયોનું કામ છે; હું તો એ બધાથી સદા અલિપ્ત છું; મારે એની સાથે કંઈ જ લેવાદેવા નથી. અને છઠ્ઠી વાત એ કે, હું તમને આજે જે કંઈ કહી રહ્યો છું તે મારા કહેવાતા અપકૃત્યના બચાવ માટે ઉપજાવીને અને કલ્પનાના જોરે કહેતો નથી, પણ શાસ્ત્રોમાં જે કહ્યું છે તે જ તમને કહી રહ્યો છું. તમે વિદ્યારણ્ય સ્વામીનું નામ સાંભળ્યું હશે જ. પંચદશી નામની પોતાની સર્વોત્તમ કૃતિમાં એમણે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહ્યું છે:

‘અપથ્યસેવિનશ્ચોરઃ પરદારરતાઃ અપિ ।

જાનંત એવ સ્વાનર્થમિચ્છત્યારબ્ધકર્મણઃ ॥

ન ચાત્રેતદ્ વારયિતુમીશ્વરેણાપિ શક્યતે ।

યત ઈશ્વરઃ એવાહ ગીતાયામર્જુનં પ્રતિ ॥

સદૃશં ચેષ્ટતે સ્વસ્યાઃ પ્રકૃતે જ્ઞાનવાનપિ ।

પ્રકૃતિં યાંતિ ભૂતાનિ નિગ્રહઃ કિં કરિષ્યતિ ॥

-કુપથ્ય એટલે અધર્મ આચરનારા, ચોર, વ્યભિચારી વગેરે બધા પોતાના દુષ્ટ કર્મના પરિણામે જે હાનિ થવાની છે તે જાણતા હોય છે છતાં, દુષ્કૃત્ય કરવાની ઇચ્છાને રોકી શકતા નથી. ઇશ્વર પણ એમને એવી ઇચ્છા અને કર્મ કરતાં રોકતો નથી. આ વાત, ગીતામાં ભગવાને પોતે અર્જુનને કહેલી છે કે, જ્ઞાની, યોગી યા ભક્ત પણ હમેશાં પોતાની પ્રકૃતિને આધીન બનીને આચરણ કરતો હોય છે. જીવપ્રાણીમાત્ર ખરેખર, પોતપોતાની પ્રકૃતિ પ્રમાણે જ કર્મ કરે છે; એમાં નિગ્રહ કોણ, કેવી રીતે કરે ?’ માટે આ યુવતી સાથેના મારા સંબંધ અંગે, ગમે તેવું દોષારોપણ કરીને તમે પાપના ભાગીદાર ન બનો, એવી મારી તમને ખાસ સલાહ છે. સ્વામીજીના ભારે ધૃષ્ટતાભર્યા આ શબ્દો સાંભળીને બન્ને જણ પ્રથમ તો સ્તબ્ધ થઈ ગયા; પણ પછી એમનો ક્રોધ ભભૂકી ઊઠ્યો. ક્રોધથી કંપતા સ્વરે એમણે કહ્યું : ‘સ્વામી ! તમે મહા દંભી અને કપટી તો છો જ પણ સાથે સાથે ભારે નિર્લજ્જ પણ છો; તમારી પાપલીલાના બચાવમાં તમે વિદ્યારણ્ય સ્વામીના શબ્દો ટાંક્યા છે. પણ અમને ખાતરી છે કે એ શબ્દો વિદ્યારણ્ય સ્વામીના નથી, પણ તમારા જેવા કોઈ સ્વાર્થપટુ અને વિષયવિલાસી વિદ્વાને પંચદશીમાં ઉમેરેલા છે. તમે બ્રહ્મજ્ઞાની નથી પણ બ્રહ્મનું જડમૂળમાંથી ઉખાડીને નિકંદન કરનાર ‘બ્રહ્મકોદાળ’ છો. અમે તમને આખરી ચેતવણી આપીએ છીએ કે, આવતીકાલે બપોરે બાર વાગ્યા સુધીમાં જો તમે તમારી શિષ્યમંડળી સાથે હરદ્વાર છોડીને ચાલ્યા નહિ જાવ તો સાંજની સભામાં તમે પ્રવચન નહિ કરી શકો; પણ તેના બદલે તમારી પાપલીલાની કથા લોકોને કહેવામાં આવશે અને પછી પરિણામે તમારા જાનની સલામતી ન રહે તો તે માટે અમને જવાબદાર ન ગણતા,’ એમ કહીને બન્ને જણ ચાલ્યા ગયા. બીજા દિવસે સવારે દસ વાગ્યે સ્વામીજી વિદ્વત્સભાનિમિત્તે હરદ્વાર છોડીને કાશી ચાલ્યા ગયા.

ભારતીય ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનના ક્ષેત્ર શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા અને જીવનને ઉન્નતિના માર્ગે દોરે એવી સુબોધ નીતિકથાઓના ક્ષેત્રે પંચતંત્ર - આ બે ભારતીય ગ્રંથોના જગતની ઘણી ભાષાઓમાં અનુવાદો અને રૂપાંતરો થયાં છે. શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા તો વિશ્વમાન્ય અને વિશ્વપ્રિય ભારતીય શાસ્ત્ર છે; પણ જગતના કેટલાક પંડિતોએ, એના પોતાને અનુકૂળ હોય એવા અર્થો કર્યા છે. પણ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના કોઈ શ્લોકનો જો વધુમાં વધુ અનર્થ થયો હોય ત્યાં કરવામાં આવતો હોય તો તે ત્રીજા અધ્યાયનો છત્રીસમો શ્લોક છે. ધર્મના નામે અધર્મ આચરી રહેલા અને જ્ઞાનના નામે પાખંડ ફેલાવી રહેલા ઘણા શાસ્ત્રીપંડિતો પોતાના દુષ્કૃત્યો માટે હમેશાં આ શ્લોકનો આધાર લેતા હોય છે. એ કહે છે કે, પ્રકૃતિ (એટલે સ્વભાવ) એ એવી બળવાન હોય છે કે, મોટા જ્ઞાની અને યોગી ભક્તો પણ સ્વભાવને વશ વર્તતા હોય છે; સ્વભાવનો નિગ્રહ કરવો નિર્વર્થક છે; સ્ત્રી, દ્રવ્ય, રસાસ્વાદ અને માનપાનની ઇચ્છા રાખવી, એ મેળવવા અને ભોગવવાં એ માણસમાત્ર માટે એક સ્વાભાવિક જીવનક્રિયા છે. આત્માનંદ સ્વામી જેવા ઘણા સાધુ-ત્યાગીઓ તથા ગૃહસ્થો આ પ્રકારના યુક્તિવાદનો આશ્રય કરીને પાપાચરણને સીધું ત્યાં આડકતરું પ્રોત્સાહન આપતા હોય છે.

પ્રારબ્ધ અને પ્રકૃતિ એ શબ્દનો જે અર્થ સામાન્યતઃ કરવામાં આવે છે તે ધરમૂળ ખોટો છે. પ્રારબ્ધ એટલે વર્તમાન દેહ. પોતાના કર્મોના હિમાલય જેવા ઊંચા, પૃથ્વી જેવા પહોળા અને પ્રશાંત મહાસાગર જેવા ઊંડા મહાપુંજમાંથી જે કર્મોનું ફળ ભોગવવા માટે જીવને જે યોનિમાં દેહ મળે છે તેને પ્રારબ્ધ કહેવામાં આવે છે. જીવ, નિષ્કામ અને નિષ્કપટ ભાવે પરમાત્માના શરણે જાય છે, સાચા સત્પુરુષનો આશ્રય કરે છે ત્યારે વર્તમાન દેહ દ્વારા ભોગવવાનાં કર્મો અને કર્મફળ સિવાય પૂર્વનાં સંચિત કર્મો અને કર્મફળનો ઉપભોગ કરવાનું એને રહેતું નથી; ત્યાં વધારે સ્પષ્ટતા અને ચોક્કાસાઈથી કહીએ તો મુલતવી રહે છે. પૂર્વનાં

સંચિત કર્મો અને કર્મફળ ભોગવવાનો ત્યાં નહિ ભોગવવાનો બધો આધાર, એણે વર્તમાનદેહ દ્વારા જે કર્મો અને કર્મફળ ભોગવવાનાં છે તે એ કેવી રીતે ભોગવે છે એના ઉપર અવલંબિત રહે છે. જો વર્તમાનદેહ દ્વારા કરવાનાં કર્મો અને ભોગવવાનાં કર્મફળ અહં, મમત્વ અને આસક્તિનો અંતરથી સમૂળ ત્યાગ કરીને, ભગવાનની આજ્ઞા પ્રમાણે, કેવળ પરમેશ્વર પ્રીત્યર્થે કરે છે અને ભોગવે છે તો, પૂર્વનાં સંચિત કર્મો અને એનાં ફળોનો ઉપભોગ-બધું જ એને માટે નષ્ટ થાય છે. એ સાથે જ વર્તમાનદેહ જેને પ્રારબ્ધ કહેવામાં આવે છે તેનાં કર્મો એણે કરવાં પડે છે અને એનું કર્મફળ એણે ભોગવવું પડે છે. એ પણ જો અહં, મમત્વ અને આસક્તિરહિત થઈને પરમેશ્વરની પ્રસન્નતાર્થે, પરમેશ્વરની આજ્ઞા પ્રમાણે કરે તો એનું કર્મબંધન નાશ પામે છે અને એનું આત્યંતિક કલ્યાણ થાય છે.

પ્રકૃતિ એટલે સ્વભાવ. પણ સ્વભાવ એટલે શું ? વર્ણ, આશ્રમ અને જાતિનો સ્વભાવ એટલો જ અર્થ ગ્રહણ કરવો હિતાવહ નથી; સ્વભાવ એ વાસનાના સમૂહમાંથી જે વૃત્તિ વર્તમાન દેહમાં પ્રબળ વર્તતી હોય છે તે, અર્થાત્ સ્વભાવના મૂળમાં વાસના રહેલી છે. જીવને જે સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ શરીર પ્રાપ્ત થાય છે તેનું કારણ વાસના છે. વાસનાને એટલા માટે કારણદેહ કહેવામાં આવે છે. જીવ એમાં વસેલો છે એટલે એને વાસના કહેવાય છે. આમલીના ચિયૂકાને જેમ છાલ વળગેલી હોય છે - ચિયૂકાના ટુકડા કરવામાં આવે તોપણ દરેક ટુકડાથી છાલ છૂટી પડતી નથી તેમ વાસના જીવને વળગેલી હોય છે. શબ્દાદિક પંચવિષયોમાં આસક્તિના નામે અને રૂપે, વાસના જીવને વળગેલી હોય છે. માણસ જે વિચારે છે, બોલે છે ત્યાં ક્રિયા કરે છે તેના મૂળમાં વાસના રહેલી છે. વિષયાસક્તિ એ વાસનાનું ભાવસ્વરૂપ છે. શાસ્ત્રમાન્ય, આ વૈજ્ઞાનિક હકીકતનો અર્થ એ થાય છે કે, **માણસ ભૂંડા ઘાટ, અધર્માચરણ ત્યાં પાપ કરે છે તેનું કારણ પ્રારબ્ધ કે પ્રકૃતિ નથી,**

પણ વાસના અને વિષયાસક્તિ છે.

જ્યાં સુધી વાસના અને વિષયાસક્તિ નાબૂદ થતાં નથી ત્યાં સુધી ભૂંડા ઘાટ, અધર્માચરણ અને પાપકર્મ ટળતાં નથી. ભૂંડા ઘાટ, અધર્માચરણ અને પાપકર્મ નાબૂદ કરવા માટે માણસ યોગસાધના અને દેહદમન કરે છે, તપ અને ત્યાગ કરે છે, અને જાતજાતનાં સાધનો કરે છે એ સાધનો ખોટાં નથી, પણ રોગને નાબૂદ કરવા માટે એ પૂરતાં શક્તિશાળી નથી. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે ગીતામાં કહ્યું છે :

‘વિષયા વિનિવર્તે તે નિરાહાસ્ય દેહિનઃ ।

રસવર્જ્ય રસોઢપ્યસ્ય પરદૃષ્ટ્વા નિવર્તતે ॥

-તપ, ત્યાગ અને યોગસાધના વગેરે સાધનોના પરિણામે સાધકની વૃત્તિ, શબ્દાદિક પંચવિષયોમાંથી પાછી વળે છે પણ વિષયો માટે આસક્તિ-વાસના અંતરમાં છૂપી ચાલુ રહે છે. પણ સાધક જો સ્વ-સ્વરૂપને ઓળખે અને એ સ્વરૂપમાં સદા સ્થિત રહીને, એ સ્વરૂપમાં અંતર્યામી શક્તિરૂપે - શરીરીરૂપે

અખંડ બિરાજી રહેલા પરમાત્મા ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણનો માહાત્મ્ય જ્ઞાનયુક્ત નિશ્ચય અને આશ્રય કરે છે તો, વાસના અને વિષયાસક્તિ - બન્ને સંપૂર્ણ નાશ પામે છે. જગતમાં નિર્વાસનિક અને નિષ્કામ તો એકમાત્ર પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણ જ છે. એકમાત્ર એમના નિત્ય સંગયોગના પરિણામે જ જીવ પણ વાસનારહિત, નિર્વાસનિક અને કામનારહિત નિષ્કામ બને છે. શાસ્ત્રોમાં કહેલાં સાધનો ભલે કરવામાં આવે પણ વિવેકી જનોએ એક વાતની અંતરમાં ગાંઠ વાળી રાખવી જોઈએ કે, જીવમાંથી વાસના અને વિષયાસક્તિ, કામના અને રાગદ્વેષ, કામ, ક્રોધ, અને લોભ - એ બધું ઇષ્ટદેવ પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણના સ્વરૂપનો જેટલો માહાત્મ્ય જ્ઞાનયુક્ત પરિપકરવ નિશ્ચય અને આશ્રય હોય છે તેટલા પ્રમાણમાં જ નાબૂદ થાય છે. વચનામૃતમાં તેથી જ કહેવામાં આવ્યું છે કે, ભગવાનના સ્વરૂપ સિવાય બીજી કોઈ વાસના અને કામના ન હોય, તે જ સાચો જ્ઞાની, યોગી અને એકાંતિક ભક્ત છે.

“....ઘણાં વર્ષોથી મારો તો એવો જાતઅનુભવ છે અને પરમાત્માના અનન્ય આશ્રિતોનો ભૂતકાળમાં અને વર્તમાનકાળમાં એવો અવિરત અનુભવ થતો આવે છે કે પ્રભુમાં વિશ્વાસ રાખનારને કદાપિ નિરાશ થવું પડતું નથી. એ દયાળુ, સર્વશક્તિમાન પ્રભુમાં સતત અને સુદૃઢ વિશ્વાસ હોવો જ જોઈએ. પરમાત્મા કેવળ મંગળમય અને સર્વમંગળકારી જ છે. કોઈનું અમંગળ કરતા જ નથી તેમ જ કોઈનું અંગળ કરવાનો એમનામાં ગુણ જ નથી. છતાં પરમાત્મા પાસે આપણું ધાર્યું કરાવવા જ આગ્રહ આપણે રાખીએ છીએ તેથી જ આપણે દુઃખી થઈએ છીએ.....”

-અમૃતવર્ષા

ધર્મ: સર્વાર્થદોઽસ્તિહિ ।

-રમેશચન્દ્ર લા. પંડ્યા

નોંધ :- આ લેખ ‘સત્સંગ પત્રિકા’ વર્ષ-૧, અંક-૧ માંથી લેવામાં આવ્યો છે.

ક્યાં જશો ? ક્યા રસ્તે જશો ? એવું જો કોઈ તમને પૂછે તો પહેલાં તો તમે તેના તરફ શંકાની નજરે જોશો, અને પછી ભવાં ચડાવીને, સામો પ્રશ્ન કરશો કે “મારે ક્યાં જવું અને કયે રસ્તે જવું એ મારી મુનસફીનો પ્રશ્ન છે, તેમાં તમારે શું છે ?” પણ જરા શાંતિથી વિચારવામાં આવે તો તરતજ ખાત્રી થશે કે આ પ્રશ્નો, માણસે, પોતાની જાતને જ પૂછવાનો સમય, હવે ખરેખર પાકી ગયો છે.

માણસ માત્રને, જીવનમાં, એક જ મહેષણા હોય છે-સુખી થવું, શાંતિ મેળવવી અને છેવટે આત્મ કલ્યાણ સાધવું. આ ત્રણે વસ્તુઓ, આ જીવનમાં જ મેળવવા માટે, માણસ, આજે, અથાગ પરિશ્રમ કરી રહ્યો છે. વિજ્ઞાન અને જડયંત્રોનો સહારો લઈને, ઘડીકમાં તે પૃથ્વીના એક છેડેથી બીજા છેડા સુધી ફરી વળે છે; ઘડીકમાં મહાસાગરોનાં ઊંડાં તળિયાં ખૂંદી વળે છે, તો ઘડીકમાં, ઊંચે ઊંચે આકાશમાં વીહરે છે. કોઈએ કહ્યું કે સુખ, ધનમાં રહેલું છે. **।।સર્વે ગુણાઃ કાંચનમાશ્રયન્તે।।** અને એણે યેનેકન પ્રકારેણ, ધનના ઢગલા કરી દીધા અને લક્ષ્મીની રેલમછેલ વહાવી દીધી; કોઈએ કહ્યું કે સુખ તો સત્તામાં વસે છે. અને એણે, આંખના પલકારામાં લાખો માણસો સંહાર કરી નાંખવાની શસ્ત્ર-સત્તા હાથ કરી લીધી; કોઈએ કહ્યું કે સુખ તો વિદ્યાને વરેલું છે. અને એણે ગ્રંથોના ગંજ ખડકી દીધા અને વિદ્યાને પોતાની જીભ ઉપરજ બેસાડી દીધી; કોઈએ કહ્યું કે સુખ તો દેહના આશ્રયે રહેલું છે. અને એણે દેહના લાલન-પાલન અને વૃદ્ધિ-પુષ્ટિના સાધનોથી ઘર ભરી દીધું; કોઈએ કહ્યું કે “બીજે, શીદ ફાંફાં મારે

છે ? સુખનું બીજું નામ જ પ્રેમ છે” અને એ પ્રેમ પાછળ પાગલ થઈ ગયો; કોઈએ કહ્યું કે તત્ત્વજ્ઞાનની ચર્ચા-વિચારણામાં જેવું સુખ મળે છે તેવું બીજે ક્યાંયે મળતું નથી, એને એણે, ઘરઆંગણાના પશુપંખીને પણ તત્ત્વજ્ઞાનની વાતો કરતાં કરી દીધાં; કોઈએ કહ્યું કે બધી વાતોમાં કંઈ માલ નથી. ખાવું, પીવું અને લહેર કરવી એમાં જ સાચું સુખ રહેલું છે. અને એણે, મનઃશલ્યું તે ખાવાનું, હાથ લાગ્યું તે પીવાનું અને ઇન્દ્રિયો લઈ જાય ત્યાં જવાનું અને સ્વૈરવિહાર કરવાનું શરૂ કર્યું.

આમ, સુખ, શાંતિ અને કલ્યાણની પ્રાપ્તિ માટે માણસે જાત જાતના ઉદ્યોગો કર્યા, આકાશપાતાળ એક કર્યા. પણ તેને ન મળ્યું સુખ કે ન મળી શાંતિ અને કલ્યાણની તો દિશા જ ન જડી. ઉલટું, જીવનમાં અંદર બહાર, ચારે તરફ કલેશ, અવિશ્વાસ, અદેખાઈ અને અજંપો એવાં અને એટલાં વધ્યાં કે એની ઉંઘ જ હરામ થઈ ગઈ. ભર્તુહરિના નીચે ટોકેલા અનુભવ બોલ એને-વારંવાર યાદ આવવા લાગ્યા :

“ભોગા ન ભુક્તાઃ વયમેવ ભુક્તાઃ ।

તપો ન તપ્તં વયમેવ તપ્તાઃ ।

કાલો ન યાતો વયમેવ યાતાઃ ।

તૃષ્ણા ન જીર્ણા વયમેવ જીર્ણાઃ ।।

-“જાત જાતના ભોગો ભોગવવા ગયા પણ તે ભોગો ભોગવાયા નહિ, અમે જાતે જ ભોગવાઈ ગયા. જાતજાતના તપ કરવા ગયા પણ તો પૂરાં થયાં નહિ, અને જાતે જ તપાઈ ગયા; માન્યું હતું કે આ કાળ તો ચપટીમાં વહી જશે પણ તે તો ન વહી ગયો, “અમારો જ કાળ વહી ગયો; માન્યું હતું કે તૃપ્તિ થી તૃષ્ણા જીર્ણ થશે પણ તે તો જીર્ણ ન થઈ, અમે જાતે જ જીર્ણ થઈ ગયા.”

અને એની આંખ સામે એક મોટું પ્રશ્નાર્થ ચિહ્ન રચાયું - ત્યારે હવે કરવું શું ? ક્યા રસ્તે જાઉં કે જેથી મને શાશ્વત સુખ, શાંતિ અને કલ્યાણ આ જીવનમાં જ સાંપડે ?

ઉપર્યુક્ત પ્રશ્ન, કોઈ એક માણસનો નથી. પણ બુદ્ધિશાળીઓના વર્ગમાં પોતે સર્વશ્રેષ્ઠ હોવાનો દાવો કરતી માનવજાતનો એ પ્રશ્ન છે. આ મહાકૂટ પ્રશ્નનો ખાત્રી લાયક જવાબ મથળો ટાંકેલા, શિક્ષાપત્રીના નાનકડા ચરણમાં આપવામાં આવ્યો છે-“સર્વ પ્રકારના પુરુષાર્થો, ધર્મથી જરૂર સિદ્ધ થાય છે.”

પણ પોતાને મૂંઝવતા પ્રશ્નનો માણસને જવાબ જડે પણ તેને જીવનમાં ઉતારવાની ચાવી-સાચી રીત ન જડે તો એ જવાબ જાણ્યો તે ન જાણ્યા જેવું જ કહેવાય. તેમ જીવનમાં સર્વ પ્રકારના પુરુષાર્થો ધર્મથી જ સિદ્ધ થાય છે એવું નિશ્ચિત જાણ્યા પછી પણ, ધર્મ એટલે શું અને તેને જીવનમાં કેવી રીતે આચરવો તે ન આવડે તો માણસની સ્થિતિ, ધાંચીના બળદ જેવી થાય એ દેખીતું છે. જગતમાં સંપ્રદાયો અને ધર્મશાસ્ત્રો અનેક છે. પણ તેનો સમન્વય શાધતાં ન આવડે તો, માણસ, ધર્મને અધર્મ અને અધર્મને ધર્મ માની બેસે એ સંભવિત છે. સ્વભાવ, સંસ્કાર, રુચિ, બુદ્ધિ અને શક્તિ, દેશ, કાળ, વય, જાતિ, સ્થિતિ અને સંગ, દરેકનાં સરખાં હોતાં નથી. તેની ભિન્નતાના કારણે પણ ધર્મની વ્યાખ્યા અને અર્થ ભિન્નભિન્ન થાય છે. આ બધાનો સુમેળ સાધતાં ન આવડે તો માણસ, ધર્મને અધર્મ અને અધર્મને ધર્મ માની બેસે, એ સંભવિત છે.

વિદ્વાન હોય તેને આવું ન બને એવું કંઈ જ નથી. ભગવદાશ્રય ન હોય તેવા સૌ કોઈ માટે એમ થવું શક્ય છે. અર્જુન વિદ્વાન અને સમર્થ હતો; વિજય મેળવવાનો નિશ્ચય કરીને, એ રણાંગણમાં આવ્યો હતો, પણ ત્યાં ગાંડીવને નીચે મૂકી દઈને સ્વજન પ્રત્યે પોતાના ધર્મની વડાઈ ગાવા બેઠો. એનો પોતાનો ધર્મ શું છે તે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે તેને સમજાવવા માંડ્યું ત્યારે તે વિરુદ્ધ એણે આવડી એટલી બધી જ દલીલો કરી, પણ આખરે સારથિ બનીને પોતાની સામે બેઠેલા ભગવાન શ્રી કૃષ્ણને સર્વેશ્વર જાણીને, જ્યારે એણે **“કરિષ્યે વચનં તવ”** એવી પ્રતિજ્ઞા કરી ત્યારે જ એને ધર્મનું સાચું સ્વરૂપ સમજાયું, અને એને સુખ મળ્યું, શાંતિ મળી અને નારાયણની જોડે સ્થાન મળ્યું.

ઉપરની હકીકતનો સાર એ છે કે તપ, ત્યાગ, તીર્થ, દમ, દયા, દાન, યજ્ઞ, અસ્તેય, સત્ય, અહિંસા, બ્રહ્મચર્ય, ક્ષમા, શીલ વગેરે ધર્મનાં લક્ષણો ગણાય છે એ ખરું છે, પણ પરમેશ્વરના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનો દઢ આશ્રય એ જ ધર્મનું સાચું, શ્રેષ્ઠ અને અવશ્ય પાલનીય સ્વરૂપ છે. માણસ, ધર્મના આ સાચા સ્વરૂપનો, સ્વલ્પાશે પણ સહૃદય આશ્રય કરે અને અર્જુનની માફક, **“કરિષ્યે વચનં તવ”** એટલે પરમાત્માની આજ્ઞાના પાલનની દઢ પ્રતિજ્ઞા લે, તો તેની મહાભયથી રક્ષા થાય છે અને તેને આ જીવનમાં જ, સુખ, શાંતિ અને કલ્યાણ પ્રાપ્ત થાય છે. માટે જ કહેવામાં આવ્યું છે કે જે ધર્મનું પાલન કરે છે, તેનું પાલન ધર્મ અવશ્ય કરે છે. એ ધર્મના પાલન સિવાય, માણસ માટે ઉગરવાનો બીજો કોઈ જ રસ્તો નથી.

સાચી શાંતિ ક્યારે મળે ?

-ઉમેદભાઈ ગોવિંદભાઈ પટેલ
(ધર્મજ)

નોંધ :- આ લેખ ‘સત્સંગ પ્રદીપ’ વર્ષ-૭, અંક-૯ માંથી લેવામાં આવ્યો છે.

(અ. નિ. પ. ભ. પૂ. શ્રી. ઉમેદભાઈ ગોવિંદભાઈ પટેલે પરદેશમાં વસતા પોતાના નજીકના એક સગાએ પૂછેલો પ્રશ્ન, “સાચી શાંતિ ક્યારે મળે ?” એ પ્રશ્નના જવાબમાં તા. ૨૩-૧-૪૦ના રોજ, ધર્મજથી એક પત્ર લખ્યો હતો. આજે સાડત્રીશ વર્ષ બાદ પણ પત્ર, મુમુક્ષુને એટલોજ ઉપયોગી જણાય છે. તેથી, થોડા આવશ્યક ફેરફારો સહ, એજ લેખરૂપે અત્રે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે. -તંત્રી)

જગતમાં દેવ, દાનવ, માનવ, પશુપંખી, સૌ કોઈ પોતાના જીવનમાં, ફટકિયા મોતી જેવી બનાવટી અને ઠગારી શાંતિ નહિ, પણ સાચી શાંતિ ઇચ્છે છે. જીવનમાં સાચી શાંતિ સાંપડે એ માટે, માણસ આજે ઉજાગરા વેઠીને વિદ્યા ભણે છે, ખૂબ પરિશ્રમ કરીને દ્રવ્ય કમાય છે, દેશદેશના પ્રવાસો ખેડે છે, સામ, દામ, દંડ અને ભેદ વાપરીને સત્તા મેળવે છે, ભારે જોખમો ખેડે છે, સંઘર્ષો ખેલે છે અને સંહાર પણ કરે છે; છતાં, સાચી શાંતિ એને મળી નથી-મળતી નથી કે મળે તેમ જણાતું નથી. સાચી શાંતિ મળે તદર્થે, માણસ વ્રત, તપ, જપ અને ઉપવાસ કરે છે; તીર્થોમાં ફરે છે, ઇષ્ટાપૂર્ત કર્મો કરે છે, દાન આપે છે અને યજ્ઞો કરે કરાવે છે; મઠ, મંદિરો અને મસ્જિદોમાં જાય છે અને સાધુ સંતો અને ફકીરોની આગતા-સ્વાગતા કરે છે અને એમની આગળ પાછળ ફરે છે; છતાં, સાચી શાંતિ એને મળી નથી, મળતી નથી કે મળે તેમ જણાતું નથી. જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનના સહારે, માણસે આજે અનેક આશ્ચર્યજનક સિદ્ધિઓ મેળવેલી છે અને રોજરોજ નવીનવી સિદ્ધિઓ મેળવતો જાય છે; એ સિદ્ધિઓના જોરે, એ આજે આકાશમાં વગર પાંખે વિચરી શકે છે; આંખ મીંચીને ઉઘાડીએ એટલી વારમાં એક સ્થળેથી દૂર આવેલા બીજા સ્થળે પ્રબળવેગથી પહોંચી જાય છે, ઘરના એક ખૂણામાં બેઠાબેઠા જ, દૂર દેશાવરમાં રહેલા માણસ સાથે વાતચીત કરે છે, દૂર દર્શન પણ કરે છે, વગર

આંખે એ વાંચી શકે છે; માનવ શરીરના અમુક અંગો નાદુરસ્ત થાય છે ત્યારે એ અંગ બદલીને એ ભાગમાં નવું અંગ બેસાડે છે અને જડચંત્રો પાસે પણ જીવતા માણસ માફક કામ લે છે; છતાં, એને સાચી શાંતિ મળી નથી, મળતી નથી કે મળે તેમ જણાતું નથી. સાચી શાંતિ સાંપડે તે માટે, એણે વેશ બદલ્યો છે, વિચારો બદલ્યા છે, વાણી બદલી છે, દેશ બદલ્યો છે અને દેહ પણ બદલ્યો છે; છતાં, સાચી શાંતિ એનાથી હજી દૂરસુદૂર જ રહી છે; જગતના જીવનમાં સાચી શાંતિ પ્રવર્તે એ માટે, જગતના માંધાતાઓ અને મુત્સદ્દીઓ છાશવારે ભેગા મળે છે, લાંબીલાંબી મંત્રણાઓ કરે છે, મોટીમોટી યોજનાએ ઘડે છે, ભારે પ્રલોભનો અને ઇનામો જાહેર કરે છે; છતાં, શાંતિ કોઈ સ્વપ્નસુંદરીસમી દૂરસુદૂર ઊભી રહીને, માનવીના અજ્ઞાન, અશક્તિ અને મિથ્યાભિમાન ઉપર હસી રહી છે. માનવી ધારે તે કરી શકે અને મેળવી શકે તેમ છે, એવો દાવો જાહેરમાં જોરશોરથી કરવામાં આવે છે; છતાં, લાખલાખ પ્રયત્નો કરતાંય સાચી શાંતિ એને મળી નથી, મળતી નથી કે મળે તેમ જણાતું નથી. એનું શુ કારણ ? આ પ્રશ્ન જરા શાંતિથી શોધી વિચારીને, શાંતિ નહિ મળવાના કારણો શોધી કાઢવાં જોઈએ અને જીવનમાંથી તો દુર કરવા જોઈએ અને જીવનમાં સાચી શાંતિ જ પ્રવર્તે એવી નીતિ રીતિ અપનાવવી જોઈએ.

બગલમાં છોકડું લઇને, છોકડું શોધવા માટે ગામમાં ઘેર ઘેર ફરનારને જગત મૂર્ખ કહે છે; તેજ પ્રમાણે

સાચી શાંતિ જ્યાં રહે છે. અને જ્યાંથી અને જે રીતે એ મળી શકે તેમ છે. તેના બદલે મળતી જગ્યાએ અને ભળતી રીતે જે શાંતિ શોધે છે. તે પણ મૂર્ખજ ગણાય છે. સાચી વાત એ છે કે શાંતિ બહારથી કદી મળતી નથી; કારણ કે, એ બહાર હોતી જ નથી. સાચી શાંતિ તો માનવીને અંદરથી જ મળે છે. કારણ કે, એ અંતરમાં જ રહે છે. પણ, જેની ગળથૂથીમાં જ અશાંતિ, ઉદ્વેગ, દુઃખ અને કલેશ આકંડ ભરેલાં છે એવા જગતના પંચવિષયોમાં શાંતિ રહેલી છે, એમ માની મનાવીને માણસ એ વિષયોની પ્રાપ્તિ અને ઉપભોગ માટે, પોતાના જીવનનો કિંમતી સમય અને સમગ્ર શક્તિ, સંપત્તિ તથા બુદ્ધિ ખરચી નાખે છે. ઇન્દ્રિયો ઇન્દ્રિયો દેખાવમાં ખૂબ સોહામણું હોય છે; પણ, એના ગર્ભમાં દુર્ગંધ અને ધુમાડા સિવાય બીજાં કંઈ જ હોતું નથી. તેમ, જગતના વિષયો, દેખાવમાં ખૂબ સુંદર અને સુખકર લાગતા હોય છે પણ, માણસને એમાંથી અસંતોષ, ઉદ્વેગ અને અશાંતિ સિવાય બીજું કંઈ જ મળતું નથી. સત્શાસ્ત્રોમાં અનુભવી સત્પુરુષોએ તેથી જ કહ્યું છે કે,

“સુરપુર નરપુર નાગપુર,

કોઉ પુરજો સુખ (શાંતિ) નાહી;
સુખ (શાંતિ) એક હરિકે ચરણમે,

ઓર સંતન કે માંહી.”

અર્થાત જગતમાં જીવોને સાચી શાંતિ મેળવવાના બેજ સ્થાનો છે-એક પરમાત્મા અને બીજો એમનું સાધર્મ્ય પામ્યા હોય એવા સત્પુરુષો પણ, પોતાની બુદ્ધિ, શક્તિ અને સંપત્તિના ઘમંડને વશવર્તીને માણસ શાંતિપ્રદાન આ બન્ને પરમદિવ્ય તત્વોની અવગણના કરતો આવ્યો છે, આજે પણ અવગણના કરી રહ્યો છે. એમના તરફ પીઠ ફેરવીને જગતના વિષયોની પ્રાપ્તિ અને ઉપભોગ માટે આંધળો બનીને એ દોડી રહ્યો છે. એટલે, એને પોતાને અને એની સાથે સંકળાયેલા સર્વ જનોને જીવનમાં સાચી શાંતિ મળતી નથી; પણ, કેવળ અશાંતિ જ મળે છે. વધારે દુઃખ

અને આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે, એ અશાંતિને જ એ શાંતિ માનતો અને મનાવતો હોય છે અને એમાંજ રાયતો હોય છે.

જીવનમાં શાંતિ મેળવવા માટે, સૌથી પહેલો પ્રાથમિક પણ અતિ આવશ્યક ઉપાય છે-ઇન્દ્રિયો અને મનને પંચવિષયમાંથી પાછું વાળવું તે, પણ, ઇન્દ્રિયો અને મનને પંચવિષયોમાંથી પાછા વાળવા માત્રથી શાંતિ મળતી નથી; પણ, એને શાંતિસ્વરૂપ શાંતિપ્રદાતા પરમાત્મામાં જોડવાથી જ મળે છે. ઇન્દ્રિયો અને મનને વિષયોમાંથી પાછા વાળવા માટે શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં બે ઉપાયો દાખવ્યા છે : એક વૈરાગ્ય અને બીજો અભ્યાસ. વૈરાગ્ય શબ્દની વ્યાખ્યા બીજા ગમે તે કરતા હોય પણ એની સાચી વ્યાખ્યા એકજ છે; ભગવાન સિવાય બીજી સુધી વસ્તુઓમાંથી રાગ અને આસક્તિ મનથી ટાળી નાખવી તે. સત્શાસ્ત્રો કહે છે કે માણસ જેમ ક્ષણવાર પણ કર્મ કર્યા સિવાય રહી શકતો નથી તેમ, પંચવિષયો રૂપી આહાર કર્યા સિવાય પણ એ ક્ષણવાર રહી શકતો નથી. આ સિદ્ધાંત નિયમ માણસ જ્ઞાની હોય કે અજ્ઞાની, ભક્ત હોય કે અભક્ત, આસ્તિક હોય કે નાસ્તિક નાનો હોય કે મોટો, સર્વને એક સરખી રીતે લાગુ પડે છે. પણ કર્મ કરવાની અને વિષયો રૂપી આહાર કરવાની જીવોની અને ભગવાનના જ્ઞાની ભક્તોની જીવનરીતિ જુદી જુદી અને એકમેકથી વિરુદ્ધ હોય છે. જગતના જીવો કર્મ કરે છે અને પંચવિષયોરૂપી આહાર કરે છે તે અહં, મમત્વ, આસક્તિ અને કર્મફળની લાલસાયુક્ત બનીને કરે છે; જ્યારે, ભગવાનના ભક્તો અહં, મમત્વ આસક્તિ અને ફળ મેળવવાની ઇચ્છા રહિત બનીને ભગવાનની આજ્ઞાને અનુસરીને, કેવળ ભગવાનની પ્રસન્નતા અર્થેજ કર્મ કરે છે અને વિષયોરૂપી આહાર કરે છે. એટલે ફળ સ્વરૂપે, પહેલાં અશાંતિ, ઉદ્વેગ, દુઃખ અને કલેશ પ્રાપ્ત થાય છે. પહેલો, બધીજ ક્રિયા ઇન્દ્રિયો અને પોતીકાઓની ઇચ્છા અને વાસના સંતોષવા માટે કરતો હોય છે; જ્યારે બીજો, બધી ક્રિયા ઇન્દ્રિયો અને મનની દોરવણી પ્રમાણે નહિ પણ, ભગવાનની અને

ભગવાનના સાધર્મ્ય પામેલા સત્પુરુષોની દોરવણી પ્રમાણે ને ભગવાનની પ્રસન્નતા માટે કરતો હોય છે. તેથી જગતના જીવો માફક એમને અશાંતિ ભોગવવાના પ્રસંગ આવતા નથી.

ઇન્દ્રિયો અને મનને પંચવિષયો પાછા વાળવા માટે સૂચવાતો બીજા ઉપાય અભ્યાસ, એ શબ્દનો અર્થ સમજવાની ખાસ જરૂર છે. વિદ્યા ભણનાર વિદ્યાર્થીઓ વિદ્યાનું અધ્યયન એટલે અભ્યાસ કરવો પડે છે. ઓછી અધ્યયન કરેલી બાબતનું મનન કરવું પડે છે. અને મનન કરેલી બાબતમાં નિદિધ્યાસ કરવો પડે છે ત્યારે એને વિદ્યાનો સાક્ષાત્કાર થાય છે. ઇન્દ્રિયો અને મન જગતના પંચવિષયોને સુખકર અને શાંતિપ્રદ માનીને એનો અભ્યાસ અને મનન કરવા ટેવાયેલો હોય છે. આ ટેવ ભારે ભ્રામક અને ખૂબ હાનિકારક છે. તેથી માણસે પ્રથમ તો અભ્યાસ કરવાની પોતાની એ ટેવ અને રીત બદલવી જોઈએ. જો માણસ બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરે અને પંચવિષયોના સાચા સ્વરૂપનો અને એના પરિણામના સાચા સ્વરૂપનો જશ શાંતિથી વિચાર કરેતો, એને ત્રણ બાબત દીવા જેવી સ્પષ્ટ સમજાય છે. પંચવિષયોના સ્વરૂપનો તત્ત્વતઃ વિચાર કરવાથી એને ખાત્રી થાય છે કે, વિષયોનું સ્વરૂપ પ્રતિક્ષણે બદલાતું રહે છે; ક્ષણેક્ષણે વિકાર પામવો અને ક્ષય પામવો, એજ એનું સ્વરૂપ છે. એને ખાત્રી થાય છે કે, જેમ દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ, સંગ્રહ અને વ્યય ત્રણે અવસ્થામાં દુઃખ, દુઃખ અને દુઃખજ અનુભવાવે છે તેમ, વિષયોની પ્રાપ્તિ, ઉપભોગ અને અંત - ત્રણે અવસ્થામાં દુઃખ અને કલેશ જ સભર ભરેલાં હોય છે; એને ખાત્રી થાય છે કે, એમાંથી ફળસ્વરૂપે સુખ, સંતોષ અને શાંતિ મળતાંજ નથી પણ, અસંતોષ, દુઃખ અને અશાંતિજ મળે છે. વિષયોના સ્વરૂપના તત્ત્વતઃ અભ્યાસ અંતે, એને બીજી ખાત્રી એ થાય છે કે, વિષયોના કર્તા અને ભોક્તા તરીકે ઓળખાતા ઇન્દ્રિયો અને મન, સ્વતંત્ર રીતે કર્તા અને ભોક્તા નથી; પણ, એમની સાથે એક થઈને જીવ ભળે છે ત્યારેજ ક્રિયા અને ઉપભોગ શક્ય

બને છે. પણ, આ સાથે જ એને પ્રતીતિ થાય છે કે, ઇન્દ્રિયો અને મનયુક્ત દેહથી, જીવ, સ્વરૂપ, સ્વભાવ, ગુણ, શક્તિ સર્વદષ્ટિએ જુદો અને વિલક્ષણ છે. આ પ્રતીતિ થતાંની સાથેજ એને બીજી પ્રતીતિ એ થાય છે કે, જીવની ઇચ્છાશક્તિ, જ્ઞાનશક્તિ અને ક્રિયાશક્તિનું અંતરમાં અદૃશ્ય રહીને, ત્રીજી કોઈ સત્તા નિયમન કરી રહી છે. આ ત્રીજી સત્તાને સત્શાસ્ત્રોમાં અંતર્યામી શક્તિસ્વરૂપ તરીકે રહેલા પરમાત્માના નામથી ઓળખાવેલી છે. આ ઉપરથી નિષ્પન્ન થાય છે કે, પંચવિષયોમાંથી ઇન્દ્રિયો અને મનને પાછાં વાળવાના ઉપાય તરીકે, જે અભ્યાસ શબ્દ વાપરેલો છે તેનો અર્થ, સ્વસ્વરૂપમાં જોડાઈને એ સ્વરૂપમાં અંતર્નિયામક શક્તિરૂપે સદા બિરાજી રહેલા પરમાત્માના સ્વરૂપમાં જોડાયેલા રહેવું તે, એવો થાય છે. આ હકીકત ઉપરથી સહજ સમજાશે કે, અગ્નિમાં ઘી નાંખીએ તો, અગ્નિ જેમ વધારે પ્રજ્વલિત થાય છે તેમ, દેહગોહના વિષયોનું સેવન, અહં, મમત્વ, આસક્તિ અને ફળ પ્રાપ્તિની લાલસારૂપી ઘીનો ઉપયોગ કરીને કરવામાં આવે તો, વિષયોની પ્રાપ્તિ અને ઉપભોગની ઇચ્છા અને આસક્તિ પ્રતિદિન ક્ષીણ થવાને બદલે વૃદ્ધિ પામી જાય છે. પણ જો અગ્નિ ઉપર પાણી રેડવામાં આવે તો, જેમ અગ્નિ શાંત થઈ જાય છે તેમ, પંચવિષયોનું સેવન અને ઉપભોગ, અભ્યાસની ઉપર જણાવેલી રીતે કરવામાં આવે; એટલે કે, અહંમમત્વ, આસક્તિ અને ફળ મેળવવાની ઇચ્છા રહિત થઈને, પરમાત્માની આજ્ઞા અને અનુમતિ પ્રમાણે અને કેવળ એમનીજ પ્રસન્નતા મેળવવાના હેતુથી કરવામાં આવે તો, પરિણામે સાચું સુખ અને સાચી શાંતિ જ મળે છે. આનો અર્થ એ થાય છે કે, કેવળ વૈરાગ્યથી ઇન્દ્રિયો અને મન પંચવિષયોમાંથી પાછાં વળતાં નથી; એટલે કે, વિષયમાંથી વિરાગ પામતાં નથી; પણ એને પરમાત્મામાં જોડાવાથી; ઇન્દ્રિયો અને મનની વૃત્તિઓને વિષયમાંથી પાછી વાળી શકાય છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, ઇન્દ્રિયો અને મનની વૃત્તિઓને, પરમાત્મા સંબંધી પંચવિષયોમાં રૂપાંતર કરીને જોડી દેવામાં આવે તો

જ, આ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે.

પંચવિષયોને પરમાત્મા સંબંધી બનાવી દેવા માટે બે બાબતોની અનિવાર્ય જરૂર હોય છે; પહેલી બાબત, પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની ભક્તિ, ઉપાસના અને બીજી બાબત છે સત્સંગ. કેટલાક કહે છે કે, આત્મનિષ્ઠા કેળવવામાં આવે એટલે કે, બ્રહ્મસ્વરૂપ થવાય તો, ઇન્દ્રિયો અને મનની વૃત્તિ ઉપર આપોઆપ જ અંકુશ અને વિજય મેળવી શકાય છે, પણ એ માન્યતા ભૂલ ભરેલી છે. દેહથી જુદો અને વિલક્ષણ એવો આત્મા એ જ પોતાનું સ્વરૂપ છે એવી નિષ્ઠા દૃઢ થાય તેથી પંચવિષયોના ઉપભોગના સ્વરૂપનું રૂપાંતર થતું નથી; ઊલટું, કેટલીક વખત, આત્મનિષ્ઠાના અભિમાનના કારણે, શુષ્ક નિરુપૃહતા આવે છે અને નિરુપૃહતાની પાછળ ગાફલાઈ આવે છે; એટલે, ઇન્દ્રિયો અને મનની નીતિરીતિ તરફ ઉપેક્ષા સેવવાનું વલણ વધતું જાય છે; જીવે સતત જાગતા રહેવું જોઈએ, એના બદલે થોડી શિથિલતા આવે છે; અને પરિણામે, પતનની ઊંડી અંધારી ગર્તા તરફ જીવ ધકેલાઈ જાય છે. એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે, પંચવિષયોના સ્વરૂપનું રૂપાંતર કરવા માટે એકલી આત્મનિષ્ઠા કામ આવતી નથી; એ માટે, પરમાત્માના આશ્રય અને અવલંબનની જરૂર રહે છે જ. એ એક હકીકત છે કે, માણસે આત્મનિષ્ઠા કેળવી હોય યા ન કેળવી હોય, પણ એને પંચવિષયોનો ઉપભોગ કર્યા સિવાય છૂટકો થતો નથી; અને જ્યાં સુધી પંચવિષયોના ઉપભોગના હેતુઓ અને રીત ન બદલાય અને વિષયોના સ્વરૂપનું રૂપાંતર ન થાય ત્યાં સુધી એનામાં ઘર કરી રહેલા અશાંતિ, ઉદ્વેગ, દુઃખ અને કલેશ જગાવવાના ગુણો નાશ પામતા નથી. એટલે, માણસ જો પંચવિષયોને સર્વસુખના નિધિ અને અક્ષરબ્રહ્મ પર્યંત સૌ કોઈને પ્રકાશ અને શાંતિ આપનારા પરમાત્મામય કરી નાખે, તો વિષયોમાં રહેલા અવગુણોનું નિર્ગુણ એવા પરમાત્માના નિત્ય સંબંધના કારણે, શાંતિ વગેરે ગુણોમાં પરિવર્તન થાય છે.

એટલે સત્શાસ્ત્રોમાં સારમાં સાર વાત એક જ કહી છે; અને તે એ કે, ઉદ્ધિજ, અંડજ, સ્વેદજ અને જરાયુજ - એ ચાર યોનિઓના જાતજાતના અનેક દેહોમાં જન્મ જન્માંતર કરતાં કરતાં કોઈ મહાસુકૃત્યના કારણે, ભગવત્કૃપાથી જીવને મનુષ્યદેહ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે, વિષયોમાંથી વિરક્તિ અને શ્રીહરિના સ્વરૂપમાં રતિ એટલે દિવ્યપ્રેમ કેળવવો અને સિદ્ધ કરવો એમાં જ, એને મળેલા મનુષ્ય દેહની સાર્થકતા રહેલી છે; જીવને મળેલી બુદ્ધિ, શક્તિ અને ગુણની સાર્થકતા પણ, એ ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની ભક્તિઉપાસના કરે અને સત્સંગ કરે, એમાં જ સમાયેલી છે. સત્શાસ્ત્રો કહે છે કે, જીવ યોનિમાં દેહ ધારણ કરેલા છે ત્યાં પંચવિષયોનો ઉપભોગ કરેલો જ છે; જીવ ભગવાનને ભૂલી જઈને વિષયોનો ઉપભોગ કરવાનો નિયંકર ભૂલ કરેલી છે, એ સુધારી લેવામાંજ એને શોભા છે. પંચવિષયોની નિવૃત્તિ એવા ઉપભોગથી કદી થઈ નથી કે થતી નથી; એની નિવૃત્તિ માટે એક જ માર્ગ છે - એ વિષયો માટે મનમાંથી રાગ ટાળી નાખીને ભગવાનની આજ્ઞા પ્રમાણે અને પરમેશ્વર પ્રિત્યર્થે જ વિવેકબુદ્ધિ વાપરીને તેનો ઉપભોગ કરવો એ રીતે જીવનમાં વર્તવાથી જ સાચું સુખ અને સાચી શાંતિ સાંપડે છે. સત્સંગ એટલે માત્ર સંપ્રદાયનાં બાહ્ય લક્ષણો ધારણ કરવાં અને એનું પાલન કરવું એટલો જ અર્થ થતો નથી. જગતમાં પરમાત્મા સત્ છે, પરમાત્માનું સાધર્મ્ય પામ્યા હોય એવા સત્પુરૂષો સત્ છે. એ બંનેના સ્વરૂપનું અને ભગવાનના અવતારોના લીલાચરિત્રોનું ગુણગાન ગાતાં હોય એવાં શાસ્ત્રો સત્ છે; અને આ ત્રણેય જીવના શ્રેય માટે જે જીવનધર્મો દાખવેલા છે એ ધર્મો સત્ છે-આ ચાર નિત્ય સત્ તત્ત્વોનો જેવી આત્મબુદ્ધિથી દેહોહના સંબંધી સ્ત્રીપુત્રાદિકનો પ્રસંગ કરવામાં આવે છે, એવી અલૌકિક આત્મબુદ્ધિથી પ્રસંગ કરવો, એનું નામ સત્સંગ કહેવાય છે. એવો જે પ્રસંગ કરે છે, તેનું નામ સત્સંગી કહેવાય છે.

ઉપર જણાવેલી રીતે, જે સત્ તત્ત્વોનો સંગ

નહિ પણ પ્રસંગ કરે છે, એવા સત્સંગીનું જીવન કેવું હોય, એ સમજી લેવાની જરૂર છે. જે સાચો સત્સંગી હોય છે તેણે, જીવનમાંથી અહં, મમત્વ અને આસક્તિના ભાવો ટાળી ઓગાળી નાખેલા હોય છે; પોતે ભગવાનના દાસ ભક્ત છે, એ એનું અહં હોય છે; ભગવાન અને ભગવાનના જ્ઞાની ભક્તો-સત્પુરુષો, એજ પોતાના સાચા સંબંધી છે; એટલે, પોતે એમનો છે અને એ પોતાના છે, એ એનું મમત્વ હોય છે. અને જીવનમાં ભગવાન અને ભગવાનના ભક્તો-સત્પુરુષો રાજી થાય એવી રીતે ભગવાનની આજ્ઞામાં અને સત્પુરુષોની અનુમતિમાં વર્તવું, એ એની આસક્તિ હોય છે; ભગવાન અને ભગવાનના જ્ઞાનીભક્તો-સત્પુરુષો પ્રસન્ન કરવા, એજ એના જીવનનો હેતુ અને ધ્યેય હોય છે. જે સાચો સત્સંગી છે એ, નિશ્ચિત જાણે સમજે છે કે, જગતમાં એક ભગવાન સિવાય અક્ષરબ્રહ્મ પર્યંત બીજો કોઈ જ કર્તા નથી, સર્વકર્તા અને સર્વ કારણનું કારણ એકમાત્ર ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ જ છે; એમની ઇચ્છા વિના સૂંઠું પાંદડું સરખુંય ફરી શકે તેમ નથી કે કોઈ ફેરવી શકે તેમ નથી; એ, નિઃસંદેહ માને છે કે, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ સર્વસમર્થ છે અને સર્વોપરિ

છે, એમનાથી પર બીજાં કોઈજ નથી તથા એમના જેવું પણ બીજું કોઈજ નથી. જે સાચો સત્સંગી છે એ નિશ્ચિત જાણે સમજે છે, “હું કંઈજ કરતો નથી; મારું કંઈજ નથી; મારું કામ ભગવાનની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવું એજ છે.” જ્યારે જીવનની સર્વ અવસ્થામાં આ પ્રમાણે વર્તાય છે ત્યારે, જીવને સાચું સુખ અને સાચી શાંતિ મળે છે. ગીતામાં એટલેજ કહ્યું છે કે,

“શ્રદ્ધાવાન લભતે જ્ઞાનં તત્પરઃ સંયતેન્દ્રિયઃ ।
જ્ઞાનં લબ્ધ્વા પરાં શાંતિમચિરેણાધિ ગચ્છતિ ॥

-પરમાત્માના અસ્તિત્વમાં, એમના સર્વકર્તૃત્વમાં, સર્વસમર્થપણામાં અને સર્વનિયામકપણામાં જેને અટળ વિશ્વાસ (શ્રદ્ધા) છે; અને જે ઇન્દ્રિયો અને મનને પંચવિષયોમાંથી પાછાં વાળીને, પરમાત્મા સંબંધી વિષયોમાં જોડી રાખે છે; અને આ બે બાબતોના પરિણામે જેને પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનો માહાત્મ્યજ્ઞાનયુક્ત ઉત્તમ નિવર્તિત નિશ્ચય થવારૂપી જ્ઞાન થયું હોય છે તેને-માત્ર તેને જ જીવનમાં તત્કાળ પરમશાંતિ સાંપડે છે. જીવનમાં સાચી શાંતિ ક્યારે મળે ? કેવી રીતે મળે ? એ તમારા પ્રશ્નનો આ જવાબ છે.

“....શ્રીજી મહારાજે પોતાના આશ્રિતોને ઉદ્દેશીને એક પ્રતીજ્ઞા કરેલી છે કે :-

“સુખ દુઃખ આવે સર્વે ભેળું, તેમાં રાખજો સ્થિર મતિ,
જાળવીશ મારા જનને, વળી જતન કરીશ અતિ.”

જીવ પોતાની પ્રતિજ્ઞા ભૂલી જાય અગર નથી પાળતો. પરંતુ પરમાત્મા સત્યપ્રતિજ્ઞા અને કેવલ મંગળમય અને ત્રિકાળાબાધિત સત્ય છે. જેથી તે પોતે પોતાની પ્રતિજ્ઞા ઉપર દૃષ્ટિ રાખી, અતિ કાળજીપૂર્વક ક્ષણે ક્ષણે આપણી રક્ષા અને પુષ્ટિ કર્યા કરે છે; એ સત્ય અનુભવાય છે, માટે તમો નિશ્ચિત રહી, સર્વત્ર રહેલા એ મહાપ્રભુજીનું સ્મરણ-ચિંતન અનન્યભાવે કરતા થકા બધી પ્રવૃત્તિ કરતા રહેશો. એ મહાપ્રભુ તમારી પાસે નથી અને ઘણા દૂર છે એમ રખે માનતા. એ તમારી પાસે જ છે. એ તમારા આધાર તરીકે, તમારા જીવન તરીકે, તમારા રક્ષક, પોષક અને શાસક તરીકે, તમાડી સાથે જ હંમેશાં સતત છે, માટે નિશ્ચિત રહેશો અને એ આશ્રયનું બળ રાખશો.....”

-અમૃતવર્ષા-૨

ભગવાન અને ભગવાનના ભક્તનો પક્ષ

મનુભાઈ જે. શાહ

નોંધ :- આ લેખ ‘સત્સંગ પ્રદીપ’ વર્ષ-૭, અંક-૧/૨ માંથી લેવામાં આવ્યો છે.

શ્રીમદ્ભાગવત કહે છે કે, “માતા-પિતા ભગવાનનું નામ લેતાં હતાં, તે વખતે પ્રલ્હાદજી માના પેટમાં આવ્યા છે; આથી જ પિતા હિરણ્યકશિપુ રાક્ષસ હોવા છતાં, તેને ઘરે મહાન વૈષ્ણવભક્ત પ્રલ્હાદ, જન્મ લે છે.” હિરણ્યકશિપુથી દેવો અત્યંત ત્રાસ પામ્યા ત્યારે, પરમાત્મા પાસે ગયા છે. ભગવાન કહે છે કે, “મારા લાડીલા ભક્તો દુઃખી થાય છે, ત્યારે હું અવતાર ધારણ કરું છું; પોતાના પુત્ર પ્રલ્હાદનો દ્રોહ જ્યારે હિરણ્યકશિપુ કરશે, ત્યારે હું અવતરીને હિરણ્યકશિપુને મારીશ.” દેવો સાંત્વના પામી ચાલ્યા ગયા.

પ્રલ્હાદ ધીમે ધીમે મોટા થાય છે. પાંચ વર્ષના થયા એટલે દૈત્યગુરુ શુક્રાચાર્યના પુત્ર, શંડ અને અમર્કએ બેને બોલાવ્યા, અને રાક્ષસે આજ્ઞા કરી, “આ બાળકને રાજનીતિ ભણાવો.” પ્રલ્હાદજીને જન્મથી જ ભક્તિનો રંગ નારદજી દ્વારા લાગેલો; તેથી, ગુરુ જે ભણાવે તે સાંભળે ખરા પણ, તેનું ચિંતન નથી કરતા. ચિંતન તો એક નારાયણનું જ કરવા લાગ્યા. પ્રલ્હાદ શું ભણ્યા તેની તપાસ કરવા રાક્ષસે રાજદરબારમાં બોલાવ્યા. પુત્રને પૂછ્યું, “ઉત્તમમાં ઉત્તમ પાઠ તું શું ભણ્યો ? તે કહી બતાવ.” પ્રલ્હાદે વિચાર્યું, ગુરુએ તો લડાઈની વાતો શિખવી છે; પરંતુ, પિતા તો ઉત્તમમાં ઉત્તમ વાત પૂછે છે, તો મારે તેમને સાચુંજ કહેવું જોઈએ; કારણ, મારકાંડની વિદ્યા તો અધમ છે. એટલે પ્રલ્હાદે પિતાને કહ્યું, “પિતાજી! વિષયભોગથી કદી તૃપ્તિ થતી નથી; વળી, જગતમાં

સર્વત્ર સ્વાર્થ અને કપટનોજ સંબંધ દેખાય છે. માટે, ભગવાનનું ભજન કરવું તેના જેવું કોઈ ઉત્તમ કાર્ય નથી; મારે પણ જીવનભર એજ કરવું છે.”

પ્રલ્હાદનાં આવાં વચનો સાંભળી, રાક્ષસ ઘણો ગુસ્સે થાય છે; અને તેથી ધમકી આપીને ફરીથી ભણાવવા મોકલે છે. ગુરુને આદેશ આપે છે કે, “પ્રલ્હાદ, ભગવાન ભૂલે તેમ કરો.” ગુરુએ અથાગ મહેનત કરી પણ કૃષ્ણરંગ લાગ્યો હોય તેને બીજો રંગ કેમ લાગે? થોડા દિવસ બાદ વળી અસુરે વિચાર્યું કે, હવે પ્રલ્હાદ, નારાયણને ભૂલી ગયો હશે, અને રાજનીતિ શીખ્યો હશે તેથી તેની પરીક્ષા કરવા બોલાવ્યો. પ્રલ્હાદ આવ્યા. પિતાના પ્રશ્નનો પહેલાંની માફકજ ઉત્તર આપ્યો. તેથી રાક્ષસ ખીજાયો, પ્રલ્હાદ ગમે તે પ્રકારે મારી નાંખવા હુકમ છોડ્યો, ઘણા ઉપાયો કર્યા, પણ પ્રલ્હાદને શું થાય ? ભગવાને પ્રલ્હાદના શરીરને, આત્મા જેવો અજર અમર બનાવી દીધો હતો; કંઈ ઇજા પણ ન થઈ તેથી રાક્ષસે વિચાર્યું કે, હવે તો હું જાતેજ તરવારથી તેનું માથું કાપી નાંખું; એટલે પ્રલ્હાદને હાજર કરવા હુકમ કર્યો. દરબારમાં હાહાકાર થઈ ગયો. પ્રલ્હાદની માતાને ચિંતા થઈ. જરૂર આજે પ્રલ્હાદનું મૃત્યુ થશે. એટલે બચાવવા માટે પોતે જાતે, રસ્તામાં ઉભી રહી. અને આવતા પ્રલ્હાદને રોકીને કહ્યું “પ્રલ્હાદ ! તેં માફ કર્યો એકેય વચન લોપ્યું નથી; આજે પણ માફ કરવું નહિ લોપું. એવું કહે.” પ્રલ્હાદ સમજી ગયા. માનો નારાયણમાંથી વિશ્વાસ ચલીત થયો છે; તેથી, બચાવવા મને સમજાવવા પ્રયત્ન કરે છે. તરતજ

પ્રલ્હાદે કહ્યું, “માતા ! તારું બધું માનીશ, પણ નારાયણને છોડવાની વાત નહિ માનું.” માતાએ કહ્યું, “મારે એજ મનાવવું છે.” પ્રલ્હાદે નમ્રતાથી પણ મક્કમતાથી વિરોધ કર્યો. માતાનું કહ્યું ન માન્યું અને પિતા પાસે ગયા, જ્યાં તેમનો વિજય થયો. મૃત્યુ નજર સમક્ષ હતું, છતાં પ્રલ્હાદે માતાનું વચન માન્યું નહિ; મૃત્યુ સ્વીકાર્યું, પણ નારાયણ ન છોડ્યા. અંતે ભક્તનો વિજય થયો. આપણા જીવનમાં પણ આવા પ્રસંગો આવે ત્યારે પણ, પ્રલ્હાદની માફક દઢતા રાખીશું તો વિજય મળશે, અને આસુરી તત્ત્વ દબાઈ જશે.

આજ વસ્તુ, રામાયણ ભરતજીના દષ્ટાંતથી સમજાવે છે. કૈકેયીએ રામને વનવાસ અને ભરતને રાજગાદી માગી; રામ વનમાં સિધાવ્યા, દશરથ સુધામ સંચર્યા. ભરત મોસાળથી આવ્યા. રામ ન દેખ્યા, અયોધ્યા સુમસામ દેખાઈ, પિતા ન દેખાયા, તેથી તરત જ કૈકેયીને પૂછ્યું, “રામજી ક્યાં?” કૈકેયીએ હસતાં હસતાં કહ્યું, “રામ તો વનમાં ગયા; હવે તું રાજગાદીએ બેસવાની તૈયારી કર.” આ શબ્દો ભક્તહૃદય ભરતજીને અતિ દુઃખદાયી નીવડ્યા. વાત જાણી, અત્યંત ક્રોધે ભરાયા, અને માતા કૈકેયીનો તિરસ્કાર કરી તેને ‘મા’ તરીકે સંબોધવાનું બંધ કર્યું. ઘણી લાંબી વાતો છે. અંતે રાવણને મારીને રામજી અયોધ્યા પાછા ફરે છે, ત્યારે આખી નગરીમાં આનંદ થાય છે. રામજી દરેકના મનના કોડ પૂરા કરે છે. માતા કૈકેયીને પગે લાગવા ગયા. રામજીએ કહ્યું, “માતા તમારો અપાર ઉપકાર, વનમાં ઋષિમુનિઓનો સમાગમ થયો. તમે માગો તે આપું.” કૈકેયી કહે, “રામ! મારે બીજાં કંઈ નહિ પણ ભરત મને ‘મા’ કહીને સંબોધે એટલું કરી આપ.” રામજી કહે, “જરૂર ! હમણાંજ ભરતને બોલાવી આજ્ઞા કરું છું.” ભગવાને ભરતજીને બોલાવ્યા. ભરતજી દોડતા આવ્યા. પ્રજામ કર્યા. રામજીએ પૂછ્યું, “ભરત ! મારી વાત માનીશ

?” ભરતજીને હૃદયમાં ધ્રાસકો પડ્યો. મેં ક્યારેય રામજીની આજ્ઞા ઉલ્લંઘી નથી. આજે રામજી આમ કેમ પૂછે છે ? હૃદયમાં વિચાર્યું, તરતજ ખ્યાલ આવી ગયો. જરૂર કૈકેયીએ ફરીયાદ કરી હોવી જોઈએ, પણ કૈકેયીને ‘મા’ કહેવાય કેમ ? તેને તો મારા પ્રભુને અપાર દુઃખ આપ્યું; ભગવાનને દુઃખવે, તેની જોડે સંબંધ કેમ રખાય ? તરતજ હૃદયમાં નિશ્ચય કર્યો. ભલે રામજીની આજ્ઞા લોપાય, પણ કૈકેયીને ‘મા’ તો નહિજ કહું. ભગવાને પૂછ્યું, “કેમ ! ભરતજી જવાબ આપો.” ભરતજીએ નમ્રતાથી પણ મક્કમતાથી કહ્યું, “પ્રભુ જો હું તમારો સેવક હોઉં તો, તમને દુઃખવે તેની સાથે કેમ સંબંધ રખાય ? માટે કૈકેયીને હું મા નહિ કહી શકું; તે સિવાય આપની દરેક આજ્ઞા પાળવા હું તૈયાર છું.” ભગવાન પણ મૌન થઈ ગયા છે. ભરતજી જેવી ટેક આપણે રાખવી જોઈએ.

ભગવાન અગર તેમના ભક્તનું વાંકું બોલે, તેની સાથે કોઈ સંબંધ રાખવો જ નહિ; આ સર્વવાતનું સાર છે.

આજ વસ્તુ, સત્સંગિજીવન, પંચાલાના દરબાર ઝીણાભાઈની વાત કરીને કહે છે. કમળશી નામનો એક ગરીબ કુંભારભક્ત. કુટુંબી સહુ વિમુખ. કમળશી માંદો પડ્યો, કોઈ સેવા કરે નહિ. કમળશી રીબાય. ગામને પાદર થઈ દરબારને નીકળવું. મનમાં થયું ગામમાં કમળશી ભક્તનાં દર્શન કરતો જઉં. ભક્તને મળ્યા. જોયું તો ભક્ત માંદા, કોઈ ચાકરી કરે નહિ. તેમના કુટુંબી જનોને વાત કરી, ત્યારે ઊલટું બોલ્યાકે, તમને લાગણી હોય તો, તમે તેને લઈ જાઓ. દરબાર, ભક્તને પોતાને ઘરે લાવ્યા. રસ્તામાં ઉચકનાર એક મજૂર ઓછો તેથી જાતે ઊચક્યા. દીવાન ખાનામાં ખાટલો નાંખ્યો, અને અત્યંત પ્રેમથી ચાકરી કરવા લાગ્યા. દરબારનાં બહેન અદીબાને આ ચાકરી ઠીક ન લાગી. એક દિવસ, કમળશીને માથું દુઃખે, તેથી

મરી માઝ્યાં. અદીબાએ કહ્યું, મરી નથી. બે ચાર દિવસ પછી, દરબારને પોતાને માથે દુઃખાવો થયો તેથી બહેનને કહ્યું “મરી લસોટીને લાવો.” તરતજ બહેને મરી આપ્યાં. દરબારે પૂછ્યું, આજે મરી ક્યાંથી ? બે દિવસ પહેલાં તો ના પાડતાં હતાં. બહેને કહ્યું, “કમળશી જેવા કેટલાય આવે. તેના માટે મોંઘા મરી આપી દેવાય ?” આ શબ્દો સાંભળી, દરબારે મરીનો વાટકો ફેંકી દીધો અને અદીબાને બહેન કહીને બોલાવવું પણ બંધ કર્યું. આ વાતને ઘણો સમય વીતી ગયો. એક સમયે શ્રીજીમહારાજ પંચાલા પધારેલા. અદીબાએ શ્રીજીને ફરિયાદ કરી : “જીણાભાઈ મને બહેન કહી બોલાવતા નથી; આપ આજ્ઞા કરો તો બહેન કહીને બોલાવે.” શ્રીજી કહે, હમણાં જીણાભાઈને બોલાવું છું. જીણાભાઈને બોલાવ્યા.

દરબાર આવ્યા, નમસ્કાર કર્યા. પ્રભુએ પૂછ્યું, “દરબાર! એક વાત માનશો ?” દરબારના હૃદયમાં ધ્રાસકો પડ્યો. “જીંદગીમાં એક પણ આજ્ઞા લોપી નથી; આજે જગતપતિ નારાયણ મારામાં અવિશ્વાસ કેમ લાવે છે ? વિચારતાં તરતજ અદીબાને બહેન નહિ કહેવાનો પ્રસંગ યાદ આવ્યો. તેથી નમ્રતાથી પણ મક્કમપણે, શ્રીજીને જવાબ આપ્યો.” “મહારાજ! બધું માનું; પણ તમારા ભક્તને માટે મરી ન આપે અને વાંકું બોલે, તેને બહેન હું ક્યારેય નહિ કહું. તે સિવાય બધી જ આજ્ઞા પાળવા તૈયાર છું.” ભગવાન મૌન થઈ ગયા. ઉપરનાં ત્રણેય દૃષ્ટાંતો આપણે જીવનમાં દીવાદાંડીરૂપે રાખવા જેવાં છે. ભગવાન અગર તેમના ભક્તનું વાંકું બોલે, તેની સાથે સંબંધ રાખવે જ નહિ; આ સર્વવાતનું સાર છે.

“....ખરેખર સંપ એ પરમાત્માનો ગુણ છે અને જેનામાં એ ગુણ આવે છે તેનામાં ઉદારતા, આત્મભોગની તત્પરતા અને અન્યના દુઃખે દુઃખી થવાની તત્પરતા સ્વાભાવિકપણે આવે છે. પરમાત્માએ જે જે વસ્તુ ઉત્પન્ન કરી છે તેનો મનુષ્યના સુખને અર્થે વિકાસ સંપથી થાય છે. ઝાડ ઉપર પાણી છાંટવાથી ઝાડનો વિકાસ થતો નથી પણ ઝાડના મૂળમાં પાણી મેલવાથી તે પાણી તે મૂળ દ્વારા ઝાડની રોગરોગમાં વ્યાપી ઝાડને બળવાન અને પ્રફુલ્લ બનાવે છે અને એ ઝાડ અન્યના સુખને અર્થે પોતાનો ભોગ આપવા તૈયાર રહે છે.

સંપ હોય ત્યાં જ બળ-કીર્તિ-શીલ અને લક્ષ્મી રહે છે અને તે સંપથી મળેલ લક્ષ્મી દિવસે દિવસે વૃદ્ધિને પામે છે ને ભોગવનારને સુખ અને શાંતિ આપે છે. તમોએ આટલા વખતથી તે સંપની મહાનતા અનુભવી છે માટે કોઈ પણ ભોગે તમારામાં સંપ રાખશો તો પર્વત જેવી ભયંકર મુસીબતો તમો સત્વરે અને સહેજેથી તરી જાશો ને સુખી થાશો.....”

-અમૃતવર્ષા

“સત્સંગ પ્રદીપ” ને ભેટ આપનારની શુભ નામાવલિ			
ક્ર. રકમ	નામ	ગામ	પ્રસંગ

૧૦૦૦-૦૦	H. N. PATIL	JALGAON	‘૮૫’માં જન્મદિન નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૫૦-૦૦	રજનીકાંતભાઈ કેશવલાલ શાહ	વડોદરા	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૫૦-૦૦	પરેશાબેન રજનીકાંતભાઈ શાહ	વડોદરા	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૫૦-૦૦	શિશિર રજનીકાંતભાઈ શાહ	વડોદરા	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૫૦-૦૦	રિક્તાબેન શિશિર શાહ	વડોદરા	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે

હાલના કોરોના વાઈરસના સંજોગોને કારણે આંતરાષ્ટ્રીય ડાક સેવા ઉપલબ્ધ ન હોઈ “સત્સંગ પ્રદિપ” માસિક પરદેશમાં, પહોંચાડી શકાય તેમ નથી. તેથી પરદેશમાં રહેતા સભ્યો તથા ગ્રાહકો ને આગળ જણાવેલ વેબસાઈટ પરથી “સત્સંગ પ્રદિપ” વાંચવા વિનંતી.

આજીવન લવાજમ :
દેશમાં રૂ. ૨૫૦-૦૦
છૂટક નકલ રૂ. ૫-૦૦

Registered with Registrar of News Papers for India Under No. GujGuj/16039
Postal Regd. No. VDR (E)/355/2020-2022 Valid Upto 31-12-2022
Posted at RMS, Vadodara on 22nd of Every Month

સત્સંગ પ્રદીપ

ઉપાસના અને ભક્તિ

ઉપાસના અને ભક્તિની વ્યાખ્યા ગઢડા પ્રથમ ૪૦માં કરેલી છે. વળી લોયા ૧૪માં પણ મહારાજે પોતાની કેવી ઉપાસના છે તે બતાવ્યું છે પણ ઘણા ઉપાસના અને ભક્તિ એ બે પર્યાયવાચક શબ્દો છે એમ ગણે છે પણ તેમ નથી. ઉપાસનામાં ત્રણ બાબતો છે. ઉપાસના એટલે ‘ઉપાસ્ય, ઉપાસક અને ઉપાસનાની રીત.’ તેને સાદા શબ્દોમાં કહીએ તો ‘પામવાનું, પામનાર અને પામવાની રીત’. જેને પામવાનું છે તે સર્વ અવતારના અવતારી શ્રી પુરુષોત્તમનારાયણ છે તેમનું સ્વરૂપ સત્સંગે કરીને ઓળખવું. પામનારે પોતાનું સ્વરૂપ આત્મા, બ્રહ્મ અક્ષર છે એવી ભાવના કરવી અને પામવાની રીતમાં ભક્તિ ગણવી. ભક્તિના જે જે પ્રકારો શાસ્ત્રે વર્ણવ્યા હોય તે બધી પામવાની રીત સમજવી. આ રીતે કરાય ત્યારે ઉપાસના કરી ગણાય.

-સત્સંગ સુધા

BOOK-POST

From :

Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal
Indukumar Laxmiprasad Pandya,
“Gurukrupa”,
Zaghdia Pole, Nagarwada,
NADIAD-387001. (India)

To/પ.ભ.શ્રી

Owner Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal Published Indukumar Laxmiprasad Pandya and Printed at Vakal Printery, No. 01-17-475-951-000-101 of Ward No-1 situated at Jogidas Vitthal's Pole, Raopura, Vadodara and Published from “Gurukrupa”, Zaghdia Pole, Nagarwada, Nadiad-387001 (India). Editor : Indukumar Laxmiprasad Pandya.

વર્ષ : ૫ : અંક : ૬

૨૨-૧૦-૨૦૨૦

20

ઓક્ટોબર-૨૦૨૦

સત્સંગ પ્રદીપ